

VAN

REVOLUTIONAIR

TOTKEIZER

VANROME

AUGUSTUS

ADRIANGOLDSWORTHY

ADRIAN GOLDSWORTHY

AUGUSTUS

VAN REVOLUTIONAIR
TOT KEIZER VAN ROME

Omniboek

© Uitgeverij Omniboek, 2016
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.omniboek.nl
www.boekenwereld.com

Oorspronkelijk gepubliceerd door Weidenfeld & Nicolson, onderdeel van de Orion Publishing Group in Londen, onder de titel: *Augustus: From Revolutionary to Emperor*, in 2014
© 2014 Adrian Goldsworthy

Vertaling Roelof Posthuma
Omslagontwerp Suzan Beijer grafisch ontwerp
Typografie GBU media

De rechten van de Nederlandse vertaling berusten bij Uitgeverij Omniboek

Omslagbeeld: Bronzen beeld van de Romeinse keizer Augustus (63 v.Chr. – 14 n.Chr.), daterend uit het eind van de eerste eeuw n.Chr. Dit is het enige bewaard gebleven levensgrote beeld van Augustus. Het beeld bevindt zich in het Nationaal Archeologisch Museum in Athene.

ISBN 9789401906869
ISBN e-book 9789401906876
NUR 683

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written permission of the publisher.

Inhoud

Dankbetuigingen	7
Kaarten.....	9
Inleiding	11

DEEL EEN: Gaius Octavius (Thurinus) 63–44 v.Chr.

1 ‘Ouder van het vaderland’	27
2 ‘Een onbesproken en vermogend man’	40
3 Het consulschap van Julius en Caesar	54
4 Een uitweg	69

DEEL TWEE: Gaius Julius Caesar (Octavianus) 44–38 v.Chr.

5 Erfgenaam	89
6 Lof	103
7 Belonen en afdanken	119
8 Wraak en onenigheid	132

DEEL DRIE: Imperator Caesar, *divi filius* 38–27 v.Chr.

9 Godenzonen	153
10 Rivalen	171
11 Triomf	195

DEEL VIER: Imperator Caesar Augustus, *divi filius* 27–2 v.Chr.

12 Vernieuwing en restauratie	215
13 Neerslaan wie zich verzetten	235
14 De ‘titel van de hoogste macht’	252
15 De adelaars	276

16	Een einde en een begin	297
17	Familie en collega's	322
18	Augusteïsche vrede	341

DEEL VIJF: Imperator Caesar Augustus, *divi filius, pater patriae*
2 v.Chr.-14 n.Chr.

19	Vader	363
20	De 'wachtpost'	386
21	Omwillen van de res publica	407
22	Pax Augusta	426
	Conclusie: Haast u langzaam	448

Appendix een: De senatoriale carrière of <i>cursus honorum</i>	460
Appendix twee: Het geboortjaar van Jezus	464
Verklarende woordenlijst	469
Belangrijke personages	477
Stambomen	487
Bibliografie	499
Afkortingen in de noten	513
Noten	517
Register	583

Dankbetuigingen

Veel van de ideeën in dit boek hebben zich in de loop van de jaren ontwikkeld. Aan het einde van mijn eerste jaar in Oxford, in 1988, volgde ik een cursus over het Rome van Augustus, die op een fantastische manier werd gegeven door mijn leraar Nicholas Purcell. Hij bracht me voor het eerst in contact met het lijvige werk *A Topographical Dictionary of Ancient Rome* (1929) van Platner en Ashby. In de jaren daarna waren er de lezingen, seminars en colleges van mensen als Alan Bowman, Miriam Griffin, Fergus Millar, Barbara Levick, Andrew Lintott en David Stockton, die mijn begrip van de oude wereld en in het bijzonder van Augustus en zijn tijd hielpen te vormen. In de noten achter in dit boek vindt u werken van al deze mensen, naast die van veel andere geleerden wier boeken en artikelen ik heb geraadpleegd en aan wie ik dank verschuldigd ben.

Meer in het bijzonder wil ik degenen bedanken die hebben geholpen tijdens het schrijven van deze biografie. Philip Matyszak is een vriend uit die jaren in Oxford en zijn ideeën over het innerlijk functioneren van de Romeinse senaat zijn altijd inspirerend geweest. Wederom heeft hij zijn eigen schrijven even terzijde geschoven om dit manuscript te lezen en tal van nuttige opmerkingen te maken. Ook Ian Hughes bekeek een groot deel van het boek en leverde commentaren die een mengeling waren van begrip van de geschiedenis en een redactionele visie. Kevin Powell las het hele boek met zijn gebruikelijke oog voor detail en vermogen om het bredere plaatje te blijven zien. Een andere, zeer gewaardeerde vriendin, Dorothy King, luisterde naar veel van de ideeën in staat van ontwikkeling, gaf telkens haar inzichtelijke en scherpzinnige commentaar en verstrekke ook een aantal foto's. Dank ook aan mijn moeder voor haar deskundige proeflezen en aan mijn vrouw die een paar gedeelten onder de loep nam. Zij en alle andere familieleden en vrienden hebben de laatste paar jaar met Augustus moeten leven, en ik ben zeer dankbaar voor hun steun.

Zoals altijd moet ik mijn agente Georgina Capel bedanken voor haar nimmer falende enthousiasme voor het project en omdat zij de omstandigheden wist te scheppen waarin ik de tijd kon nemen om dit boek goed te schrijven. Dank ook aan mijn redacteurs Alan Samson in het Verenigd Koninkrijk en Christopher

Rogers in de Verenigde Staten, die met hun teams een prachtig boek hebben geproduceerd.

Ten slotte ben ik veel dank verschuldigd aan David Breeze, die de stambomen in dit boek vervaardigde. Geïnspireerd door de stambomen in M. Cooley (ed.), *The Age of Augustus. Lactor 17* (2003) stelde hij niet alleen voor om verschillende stambomen voor de familie in verschillende stadia op te nemen, maar nam hij ook de aanzienlijke taak op zich om die voor mij op te stellen. De relaties van Augustus' familieleden en hun tijdgenoten zijn uitermate gecompliceerd, maar deze overzichten helpen buitengewoon om ze eenvoudig te laten lijken.

Kaarten

Het Romeinse Rijk in de eerste eeuw v.Chr.	34
Het centrum van Rome, ca. 63 v.Chr.	50
Italië	117
Griekenland en Macedonië en de slagen bij Philippi	143
De veldtochten van Augustus in Illyrië, 35-33 v.Chr.	176
De slag bij Actium	190
De westelijke provincies, inclusief Spanje en Gallië	240
Plattegrond van het door Augustus ontwikkelde complex op de Palatijn ...	266
Het Forum van Augustus	299
De Campus Martius	364
De veertien bestuurlijke wijken van Rome	391
Het centrum van Rome in 14 n.Chr.	436
De grensgebieden aan de Rijn en de Donau	450

Inleiding

‘In die tijd kondigde keizer Augustus een decreet af dat alle inwoners van het rijk zich moesten laten inschrijven. Deze eerste volkstelling vond plaats tijdens het bewind van Quirinius over Syrië. Iedereen ging op weg om zich te laten inschrijven, ieder naar de plaats waar hij vandaan kwam.’

Het evangelie volgens Lucas, late eerste eeuw n. Chr.¹

Deze korte vermelding in het kerstverhaal moet voor mij de eerste keer zijn geweest dat ik de naam Augustus hoorde, en hoewel het moeilijk is om zulke vroege herinneringen exact te plaatsen, moet ik nog heel jong zijn geweest. Net als de meeste mensen die deze woorden horen of lezen, heb ik er waarschijnlijk nauwelijks bij stilgestaan. Pas later ontwikkelde ik mijn liefde voor de geschiedenis, en in het bijzonder mijn fascinatie voor alles wat met het oude Rome te maken heeft. Het is onmogelijk de Romeinse geschiedenis te bestuderen zonder Augustus en zijn erfenis tegen te komen. Hij was de eerste keizer, de man die een republiek die bijna een half millennium had bestaan, uiteindelijk verving door een verholde monarchie. Het systeem dat hij creëerde, schonk het Romeinse Rijk zo’n 250 jaar stabiliteit, waarin het groter en welvarender was dan ooit. De decennialange crisis waarin het keizerrijk in de derde eeuw n. Chr. verkeerde, kon het weliswaar alleen door ingrijpende hervormingen overleven, maar niettemin zagen de ‘Romeinse’ keizers die tot in de vijftiende eeuw vanuit Constantinopel regeerden, zichzelf als de rechtmatige erfgenamen van Augustus’ macht en gezag.

Zijn verhaal is ontegenzegglijk belangrijk en tegelijkertijd van een intense dramatiek. Steeds wanneer ik studenten over Augustus vertelde, wees ik hen erop dat hij nog geen negentien was toen hij zich in de extreem gewelddadige Romeinse politiek stortte, dus vrijwel altijd jonger dan iedereen in de collegezaal. Het is vaak moeilijk om je dat te realiseren bij de behandeling van zijn daden, de bekwame en meedogenloze wijze waarop hij in deze jaren van burgeroorlog zijn koers wist te bepalen te midden van wisselende allianties. Hij was de achterneef van de vermoorde Julius Caesar, die hem in zijn testament aanwees als erfgenaam en hem

zijn naam schonk, wat hij opvatte als een volledige adoptie. Macht was officieel niet erfelijk in Rome, maar gewapend met deze naam verzamelde hij de aanhangers van de dode dictator achter zich en verklaarde hij het tot zijn voornemen om zijn vader in al diens ambten en ereposities op te volgen. Tegen alle verwachtingen in en vechtend tegen veel ervarener rivalen, wist hij dit doel vervolgens volledig te realiseren. Marcus Antonius, zijn laatste grote tegenstander, was in 30 v.Chr. verslagen en dood. De jonge, moorddadige krijgsheer uit de burgeroorlog wist zichzelf daarna om te toveren in de geliefde beschermer van de staat. Hij nam de met religieuze ondertonen geladen naam Augustus aan en werd uiteindelijk de ‘vader des vaderlands’ genoemd, eerder een verbindende dan een verdeeldheid zaaiende figuur. Hij was 44 jaar lang alleenheerser, een bijzonder lange tijd voor elke monarch, en toen hij van ouderdom stierf was er geen twijfel aan dat de door hem aangewezen erfgenaam hem zou opvolgen.

Ondanks zijn opmerkelijke levensloop en zijn diepgaande invloed op de geschiedenis van een rijk dat de cultuur van de westerse wereld bepaalde, is Caesar Augustus uit het algemeen bewustzijn verdwenen. Voor de meeste mensen is hij niet meer dan een naam die in kerstdiensten of het kerstspel op school wordt genoemd. Vrijwel niemand staat erbij stil dat de maand juli genoemd is naar Julius Caesar, maar ik vrees dat zelf nog minder mensen zich ervan bewust zijn dat augustus naar Augustus is genoemd. Julius Caesar is beroemd, net als Marcus Antonius en Cleopatra, Nero, Alexander de Grote, Hannibal, misschien Hadrianus nog en een paar filosofen – maar Augustus niet. Een van de redenen is dat Shakespeare nooit een toneelstuk over hem schreef, misschien omdat er weinig natuurlijke tragedie te vinden valt bij een man die oud wordt en in zijn bed sterft. Hij verschijnt als Octavius in *Julius Caesar* en als Caesar in *Antonius en Cleopatra*, maar in geen van beide stukken is zijn karakter bijzonder sympathiek, anders dan dat van Brutus, Antonius, of zelfs minder belangrijke personages als Enobarbus. Hij wordt in contrast met Antonius vooral opgevoerd als een zwakke, zelfs laffe figuur, maar ook koud en manipulatief, terwijl Antonius moedig is, intens fysiek, eenvoudig en hartstochtelijk. De tegenstelling was al in de antieke bronnen te vinden en heeft haar wortels in de propagandaoorlog die in die tijd werd gevoerd. In de moderne interpretaties van het verhaal is het contrast alleen nog maar schriller, bijvoorbeeld in de beroemde bioscoopfilm *Cleopatra* uit 1963, met Roddy McDowall als een ijzig koude Augustus die sporen van sadisme vertoont.²

Een berekenende, doortrapte en genadeloos wrede Augustus wekt bij het publiek sympathie voor Antonius en Cleopatra, over wie deze verhalen uiteindelijk gaan: hun dood wordt des te tragischer. Geen toneelstuk, film of roman met Au-

gustus als hoofdfiguur heeft ooit tot de algemene verbeelding gesproken. In de roman *I Claudius* van Robert Graves, en de tegenwoordig minstens even bekende schitterende BBC-reeks op basis van het boek, is hij ook niet meer dan een belangrijke bijfiguur. Wel wordt hij daar veel sympathieker neergezet in de rol van de eenvoudige, emotionele en slechts nu en dan gevaarlijke oude man die in de luren wordt gelegd door Livia, zijn manipulatieve en moorddadige echtgenote. Al deze verhalen zijn fascinerend en onderhoudend, maar ze dragen op zich niet bij aan een wezenlijk begrip van het belang van Augustus en maken het moeilijk om de jonge manipulator te verbinden met de ouder wordende en vaak misleide keizer.

Het leven van Augustus omvat veel meer en dat grotere verhaal is verre van saai. Een van de grote valkuilen is dat we zouden uitgaan van de onvermijdelijkheid van zijn succes, hetzij op grond van zijn politieke genialiteit of, en dat is een oudere visie, meer algemene ontwikkelingen die vroeg of laat toch tot het ontstaan van een monarchie in Rome zouden hebben geleid. Dat Augustus zo oud werd, verbaasde iedereen, evenals zijn succes, vooral in de beginjaren. Vaak is hij meer de gokker dan de voorzichtige planner. Augustus nam risico's, vooral tijdens de burgeroorlog, en die pakten niet altijd goed uit. Hij had meer met Julius Caesar gemeen dan soms wordt aangenomen, niet in de laatste plaats zijn vermogen om zich te ontdoen van zelf veroorzaakte moeilijkheden. Er zijn geen harde bewijzen dat hij langgekoesterde plannen had om zijn nieuwe regime in te stellen. Het beeld is er eerder een van improvisatie en experiment, het vormen van een systeem met vallen en opstaan, waarbij toevallige gebeurtenissen bijna een even grote rol spelen als planning en bedoelingen. Het beeld van de ijzige manipulator verdwijnt ook snel wanneer we een man zien die zijn hartstochten en temperament vaak tevergeefs probeerde te beheersen. Dit is de Augustus die een affaire had met de getrouwde en zwangere Livia, die haar man dwong van haar te scheiden en hem slechts een paar dagen nadat ze was bevallen hun huwelijksremonie liet leiden. Het is een voorval dat je eerder bij Antonius zou verwachten, of wellicht nog meer bij Nero, de achterkleinzoon van Marcus Antonius en de zus van Augustus.

Naast hartstochtelijk was Augustus ook zeer gewelddadig. Hij, Antonius en hun collega-triumvir Lepidus maakten zich schuldig aan massamoord, vooral tijdens de beruchte proscripties – ‘die sterven dus; hun naam is aangestreept’ in Shakespeares versie – en bij tal van andere gelegenheden. Dat andere krijgsheren uit deze tijd zich nauwelijks beter gedroegen, ontslaat hem niet van de verantwoordelijkheid voor zulke wrede daden. Het is vaak moeilijk om sympathie op te brengen voor de jonge Augustus, ondanks zijn gematigdheid in het latere leven. De

worsteling om deze twee kennelijk zo verschillende mannen met elkaar te verzoenen, heeft veel van zijn moderne biografen hoofdbrekens gekost. De oplossing is vaak gezocht in een tweedeling van zijn leven. De periode van zijn opkomst tot de overwinning bij Actium leent zich met alle gevechten, intriges en bekende karakters als Cicero, Brutus, Sextus Pompeius en Cleopatra uitstekend voor een verhaal. Vervolgens springen veel biografen naar zijn latere jaren en de vermeende intriges rondom de keuze van zijn opvolgers. Het is geen toeval dat deze twee verschillende segmenten de thema's bevatten die respectievelijk door Shakespeare en Graves werden behandeld. Andere auteurs, vooral uit de academische wereld, laten het directe verhaal gewoonlijk ook in 30 v.Chr. eindigen en behandelen de rest van Augustus' leven aan de hand van bredere thema's, bijvoorbeeld 'Augustus en de senaat', 'Augustus en de provincies', 'Augustus en religie'.³

De biografie kent maar weinig aanhang in de academische wereld, ondanks, of misschien ten dele vanwege, de enorme aantrekkingskracht voor het algemenere lezerspubliek. Ik heb mijn biografie over Julius Caesar geschreven omdat geen van de recentere boeken over hem echt bevredigend was: ze schoten tekort in detail of behandelden slechts één aspect van zijn leven. Allemaal concentreerden ze zich op Caesars politieke of militaire carrière, nooit op beide tegelijk, een onderscheid dat de Romeinen zou hebben verbijsterd. Terwijl ik aan dat boek werkte, besepte ik dat ik op een dag een werk van soortgelijke omvang over Augustus zou moeten schrijven, omdat nog niemand de biografie heeft geschreven die hij verdient. Er zijn goede studies over aspecten van zijn leven en er zijn uitstekende, korte overzichten, maar geen enkel boek behandelt heel zijn leven werkelijk tot in detail. Het zwakke punt van de thematische benadering is dat de persoon dreigt te verdwijnen achter de bespreking van politiek, ideeën of de beeldvorming die het regime gebruikt. Maar al te snel vertoont deze methode dezelfde discrepantie als de sprong van de jonge naar de oudere Augustus, die volstrekt onduidelijk laat hoe de ene in de andere overging. Net als bij *Caesar* is het mijn bedoeling te schrijven alsof het de biografie van een moderne staatsman betrof, aan de hand van dezelfde vragen, ook al zijn die met onze bronnen moeilijk te beantwoorden, om zo de man zelf zo veel mogelijk te begrijpen.⁴

HET VERANDERENDE GEZICHT VAN EEN KEIZER

Het blijft bijzonder moeilijk om de ware Augustus te karakteriseren, niet in de laatste plaats omdat hij er zorgvuldig aan werkte om zichzelf tijdens zijn leven

Romes eerste keizer, Augustus, ging de geschiedenisboeken in als 'vader des vaderlands' die zorgde voor vrede en voorspoed in zijn keizerrijk. Het was het beeld dat hij zelf tijdens de 44 jaar van zijn heerschappij creëerde. Maar zijn weg naar de top werd ook gekenmerkt door grof geweld, manipulatie en intriges. Wie was deze even intrigerende als raadselachtige achterneef en erfgenaam van de beroemde Julius Caesar werkelijk? En hoe lukte het hem om zich van niet geheel serieus genomen tiener op te werken tot alleenheerser over een wereldrijk dat de geschiedenis van het Westen fundamenteel zou beïnvloeden?

In deze biografie geeft Adrian Goldsworthy op basis van alle klassieke bronnen die ons nog ter beschikking staan een zo gedetailleerd mogelijk beeld van Augustus, zoals hij dat eerder met diens oudoom deed, in zijn uitstekend ontvangen levensbeschrijving van Julius Ceasar. Deze evenwichtige biografie is onmisbaar voor iedereen die geïnteresseerd is in het oude Rome.

ADRIANGOLDSWORTHY (1969) studeerde Oude en Moderne geschiedenis in Oxford. Hij is de auteur van onder andere *Caesar*, *De val van Rome* en *Marcus Antonius & Cleopatra*. Zijn boeken zijn in meer dan dertig landen in vertaling verschenen.

Uit de pers:

'Goldsworthy's inzichten en gevolgtrekkingen zijn uitmuntend van begin tot eind.' THE WASHINGTON POST

'Een boek om van kapt tot kapt te verslinden maar ook om steeds naar terug te keren, vanwege de grote verscheidenheid aan karakters en gebeurtenissen.' DAILY EXPRESS

'Het betrouwbaarste [portret van Augustus] dat we waarschijnlijk ooit zullen krijgen.' THE TELEGRAPH